

IHMISTIETEIDEN POIKKITIETEELLINEN TULEVAISUUS

Turun yliopiston äskettäin nimitetyt professorit pitivät tervetuliaisluennot 28.3.2018. Luento on yleistaajuinen professorin tieteenalan keskeisten kysymysten esittely. Tässä kokonaisuudessa on kolme näihin luentoihin perustuvaa kirjoitusta. Suvi Salmenniemi edustaa sosiologiaa, Visa Immonen arkeologiaa ja Terhi Utriainen uskontotiedettä. Professoreiden aloja yhdistävät poikkitieteellisyys ja suuntautuminen tulevaisuuteen.

SOSIOLOGINEN MIELIKUVITUS JA TOIVON POLITIikka

Turun yliopistoon perustettiin vuonna 1926 Suomen ensimmäinen sosiologian oppituoli. Tähän oppituoliin ovat istahtaneet vuosikymmenten saatossa muun muassa Uno, Esko, Yrjö, Antti ja Erkki. Nyt, liki sata vuotta myöhemmin, pidän tämän luentoni ensimmäisenä tähän oppituoliin nimitettynä naisprofessorina.

Tieteenalani historia tässä yliopistossa muistuttaa meitä sukupuolittuneiden valtarakenteiden jähmeydestä ja muutoksen hitaudesta. Rakenteiden muuttaminen on usein vaivalloista. Se vaatii sinnikästä kamppailua: jo kertaalleen suljettujen ovien avaamista aina uudelleen, yhteistoimintaa ja solidaarisuutta, monia isoja ja pieniä tekoja, joiden tuloksena lasikattoihin voi syntyä halkeamia, joista joku voi pujahtaa läpi. Sukupuolitettut valtarakenteet eivät ole kuitenkaan ikuisia, vaan ne voidaan myös murtaa.

Polkuni professuuriin voitaisiin kertoa monella tapaa. Se voitaisiin kertoa nykyään niin muodikkaana tarinana yksilöllisestä erinomaisuudesta, jota siivittävät jufo-luokitukset, h-indeksit, vertaisarvioidut artikkelit ja täydentävä rahoitus. Tämä ei ole kuitenkaan se tarina, jonka haluan kertoa. Sen sijaan polkuni professuuriin on tarina peruskoulu-uudistuksesta, ilmaisesta koulutuksesta ja kouluterveydenhoidosta; se on tarina julkisesta päivähoitosta, vanhempainvapaista ja naisliikkeen taistelukaudesta; se on tarina hyvinvointivaltiosta, jonka ansiosta sukupolveni on suvussani ensimmäinen, joka on saanut akateemista sivistystä. Meistä tuli lääkäreitä, insinöörejä, kirjailijoita, graafikoita, kouluttajia ja professoreita. Se on myös tarina monista kannattelevista käsistä, sinnikkäistä naisyhteisöistä ja tienraivaajista: Elina Haavio-Mannilasta, Veronica Stolte-Heiskasesta, Tuula Gordonista. Tämä on se tarina, jonka haluan kertoa.

Ei ole yhdentekevää miten tarinat kerrotaan, vaan tarinat taipuvat niin valtarakenteiden ylläpitämiseen kuin niiden purkamiseenkin. Tarinoilla voidaan kätkeä ja unohtaa tai niillä voidaan piirtää näkyviin ja kutsua kuuntelemaan. Ne voivat sekä irrottaa kontekstista että avata uusia konteksteja. Ne voivat olla joko rikastuttavia tai köyhdyttäviä – ne voivat Hanna Meretojan (2018, 2) sanoin

joko laajentaa tai kutistaa mahdollisen tajuamme.

Tämä henkilöhistoriani kutominen osaksi suomalaisen yhteiskunnan muutosta havainnollistaa sosiologian klassikon C. Wright Millsin ajatusta sosiologisesta mielikuvituksesta. Mills (2015) määrittelee sosiologisen mielikuvituksen taidoksi ymmärtää ja jäsentää yksilöllisen kokemuksen sekä laajempien yhteiskunnallisten ja historiallisten valtarakenteiden välistä suhdetta. Sosiologista mielikuvitusta tarvitaan tuomaan yhteen asioita, joita ei ole totuttu liittämään toisiinsa, ja ristivalottamaan rakenteellisen ja ruumiillisen rajapintaa. Millsin (2015, 18) mukaan sosiologisen mielikuvituksen avulla voimme ymmärtää, mitä maailmassa ja meissä itessämme tapahtuu niin ohikiitävinä hetkinä, jolloin historia ja elämänhistoria kohtaavat.

Sosiologinen mielikuvitus auttaa ymmärtämään sosiaalisen maailmamme monimutkaista, risteävien valtasuhteiden kudosta, johon me kaikki asetumme eri tavoin, toiset vaivattomasti, toiset vaivalloisesti. Toisia tämä kudos kannattelee, toiset sinnittelevät sen ulkosyrjällä. Nämä valtasuhteet ja niiden muutospyrkimykset ovat sosiologisen tutkimuksen ydintä.

Valtasuhteiden tarkastelu ja sosiologinen mielikuvittelu edellyttävät usein astumista paikkoihin, joissa olemassa olevat teoreettiset linssimme sumenevat tai eivät löydä kohdettaan. Kutsun näitä paikkoja sosiologian joutomaiksi. Nämä sosiologian topografiaan merkitsemättömät alueet ovat tärkeitä, sillä ne tuovat näkyviin aiemmin piilossa ollutta ja hiljaisuuteen tuomittua sekä luovat epäilystä sinne, missä ennen oli varmuutta.

Olen viettänyt suuren osan urastani joutomaila tarkastellen ilmiöitä, joihin sosiologiset teoriat antavat heikosti tarttumapintaa ja jotka uhkaavat hävitä näkymättömiin vallitsevilla tutkimussuuntauksissa. Aloitin urani tutkimalla sosialistisia ja postsosialistisia yhteiskuntia, joilla on ollut ambivalentti paikka sosiologisessa topografiassa. Ne ovat olleet historiallisesti keskeisiä yhteiskunnallisia muodostelmia mutta samanaikaisesti poissaolevia ja mykkiä yhteiskuntateoreettisissa rakennelmissa.

Historioitsija Carl Pletsch (1981) on kuvannut, kuinka kylmä sota muovasi keskeisesti yhteiskuntatieteellistä tiedontuotantoa ja työnjakoa. Kyl-

män sodan symbolinen maantiede jakautui kolmeen maailmaan. Sosialistinen blokki määrittyi ”toiseksi maailmaksi”: se oli moderni, mutta ”väärällä tapaa”, sillä sen nähtiin olevan ideologisesti vääristynyt ja siten takapajuinen ensimmäiseen maailmaan, eli länsimaiden normiin verrattuna. 1950-luvulta lähtien sosiologiseen itseymmärrykseen kirjautui ajatus sosiologiasta modernin tieteenä ja yhteiskuntatieteiden työnjaossa sen pääasialliseksi kohteeksi muotoutuivat länsimaat. Toinen maailma tuli aluetutkimuksen ja politiikan tutkimuksen kentäksi ja kehitysmaiden kolmas maailma antropologien kohteeksi.

Tämä symbolinen taksonomia ja tieteellinen työnjako purkautui osittain kylmän sodan päätymisen jälkeen, mutta osa sen kulttuurisesta syvärakenteesta myös säilyi. Postsosialistiset maat eivät edelleenkään mahtuneet modernin normin piiriin, vaan jäivät sosiologisen teorianmuodotuksen ulkoreunalle, kertomaan tarinaa puutteesta ja poikkeuksista sekä tarjoamaan kuriositeetteja ja väritystä sosiologian yleiseen teoriaan. Kolmen maailman taksonomia korvautui globaalin pohjoisen ja globaalin etelän jaottelulla, jossa postsosialistiset maat jäivät osittain liminaaliseen tilaan, lännen ja ei-lännen väliin, ollen molempia eikä kumpaakaan.

Tällaisten tieteen metropolien ulkopuolisten joutomaiden tutkimus kutsuu meitä tarkastelemaan kriittisesti sosiologista tiedontuotantoa ja kyseenalaistamaan sen episteemistä universalismia, eli tapaa esittää niin kutsuttu yleinen teoria yleispätevänä, tilan ja ajan ylittävänä symbolisena järjestelmänä. Sosiologista mielikuvitusta tarvitaan tällaisten syvään juurtuneiden tiedon ja vallan kytkösten sekä episteemisen väkivallan purkamiseen.

Viime vuosina olen kuljeskellut toisenlaisella sosiologian joutomaalla tutkimalla etnografisesti suomalaisten kokemuksia koululääketieteelle vaihtoehtoisista hoitomuodoista ja terapioida. Nämä hoidot ja terapiat ovat kulttuurisesti keskeisiä – tuoreen tutkimuksemme mukaan yli 30 prosenttia suomalaisista on käyttänyt jotakin vaihtoehtoista hoitoa (Kemppainen ym. 2017) – mutta samalla ne ovat tutkimuksellisesti marginaalisia ja harrastavat usein voimakkaita reaktioita puolesta ja vastaan. Olen tarkastellut tutkimuksessani näitä

hoitoja ja terapioiden arjen politiikan ja vastarinnan tilana, jossa haastatetaan vallitsevia käsityksiä ei vain terveydestä ja sairaudesta, vaan myös demokratiasta, taloudesta ja sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta. Tämä tutkimusaihe on johdattanut minut tarkastelemaan sitä, miten ihmiset harjoittavat sosiologista mielikuvitusta arjessaan. Kuten Mills (2015, 30) huomauttaa, sosiologinen mielikuvitus ei rajoitu sosiologiaan tieteenalana, vaan se ilmentää yleistä taitoa liikkua yksityisen ja yleisen välillä sekä pohtia niiden suhdetta. Olen jäljittänyt tutkittavieni yhteiskuntaa ja sen vallankäyttöä koskevia arki-teorioita ja heidän tapaansa jäsentää rakenteellisen ja ruumiillisen suhdetta. Tällainen arkipäivän poliittinen ja moraalinen järjely jää usein piiloon vallitsevissa poliittisen toiminnan malleissa, mutta esitän, että sen avulla voidaan jäljittää poliittisten kamppailujen logiikkaa ja yhteiskunnallisen konfliktin kielioppia nykyisessä poliittisessä suhdanteessa.

Pitkäkestoinen etnografia, jossa pyritään ymmärtämään ihmisten elämää ja kokemuksia heidän omilla ehdoillaan, havainnollistaa hyvin sosiologisen mielikuvituksen käsityömaista ja monilla analyttisillä tasoilla liikkuvaa tutkimusotetta. Viime vuosina on julkaistu kolme tärkeää sosiologisen mielikuvituksen etnografista puheenvuoroa: Eeva Luhakallion ja Maria Mustrannan *Demokratia suomalaisessa lähiossa* (2017), Brasiliaan sijoittuva Leonardo Custódion *Favela Media Activism: Counterpublics for Human Rights in Brazil* (2017) ja Lisa McKenzien Isoon-Britanniaan sijoittuva *Getting by: Estates, Class and Culture in Austerity Britain* (2015). Näissä teoksissa suunnataan yhteiskunnan katvealueille; paikkoihin, jotka tutkimus on usein unohtanut ja jotka julkisessa keskustelussa esitetään karikatyyrinomaisesti epäonnen sattumanvaraisina kasautumina. Teokset kuvaavat ihmisten arkea, tunteita ja kokemuksia yhteisöissä, joita leimaavat elämänehtojen kaventuminen, köyhyys, etäisyys politiikan vaikutusmahdollisuuksista sekä epäluottamus ja pettymys niihin instituutioihin, joiden tulisi heitä kannatella. Sosiologisen mielikuvituksen mukaisesti nämä teokset katsovat samanaikaisesti sekä lähelle että kauas. Ne avaavat nähtäväksemme inhimillisen elämän moninaisuuden kirjon ja kertovat, miten elämästä pyritään tekemään elettävää ja arvokasta hauraissa olosuhteissa.

Sosiologinen mielikuvitus onkin keskeisesti vastalääke köyhdyttävälle tarinoille: nopein vedoin luonnostelluille pika-analyysille, jotka kesyttävät monimutkaiset ilmiöt muutamiin toiston kautta vakiintuneisiin merkitysijöihin; yksinkertaisiin ja turvallisilta kuulostaviin totuuksiin. Sosiologinen mielikuvitus on taistelua episteemistä väkivaltaa vastaan, joka uhkaa köyhdyttää kuvittelukykyämme ja sementoida väistämättömäksi sen, mikä voisi olla toisin. Jotta emme typisty tutkimustekniikoiksi, jotka tyytyvät näkemään vain sen, minkä vallitseva menetelmä tai teoreettinen linssi tekee mahdolliseksi (Mills 2015), tarvitsemme kykyä kuvitella ja katsoa toisin, ilmeisen ja itsestään selvän ulkopuolelle; tarttumaan johonkin, jolle meillä ei vielä ole sanoja, tai johonkin, jonka viestistä emme vielä osaa ottaa selvää.

Tämä kytkeytyy olennaisesti myös sosiologian eettisen tehtävän pohdintaan. Joutomaan metafora kantaa tässä yhteydessä myös tutkimuseettisiä ja -poliittisia merkityksiä. Sanakirjan mukaan joutomaa on ”arvoton eli taloudelliseen hyötykäyttöön sopimaton maa-alue”. Sosiologian tehtävä ei ole kulkea vain taloudellisesti hyödyllisillä kentillä, vaan hakeutua myös joutomaille, jotka eivät palvele taloudellista hyötyä, vaan kulttuurista itsemymmärrystä ja yhteiskuntakriittistä tehtävää. Jotta sosiologia säilyy elinvoimaisena ja eettisesti kestävä, se ei voi jäädä vain hyötymaille, metropoleihin ja keskuksiin, vaan sen tulee hakeutua myös katveisiin ja varjoihin ja varmistaa, että teoriamme ja ymmärryksemme sosiaalisesta maailmasta eivät jää heijastelemaan vain sitä, mikä tarjoutuu meille ilman ponnisteluja. Joutomaat ovat elinehto sosiologian uusiutumiskyvylle. Tutkimusetiikka ei näin ollen ole vain standardisoituja lomakkeita tai tutkimuseettisten säännösten rutiininomaisia kirjauksia, vaan jokapäiväisiä valintoja siitä, mitä tutkitaan, kenen näkökulmasta ja millä ehdoilla.

Osoittamalla miten asiat voisivat olla toisin ja luomalla uusia käsitteellisiä horisontteja sosiologia voi harjoittaa myös toivon politiikkaa. Filosofi Kai Alhanen (2016) on todennut, että ihmiskokemuksen moniaistisuutta köyhdyttävä ja sen ajallista syvyyttä hälventävä elämänmuoto uhkaa aina myös kaventaa kuvittelukyvyyn avaruutta. Toivon merkityksestä on kirjoittanut myös saksalainen kriittisen teorian edustaja Hartmut Rosa (2017).

Hän peräänkuuluttaa sitä, että sosiologisen teorian ja tutkimuksen tulee resonoida ihmisten arjen kanssa ja puhutella kokemuksiamme siitä, mitä tapahtuu tässä ja nyt. Sen tulee siis millillisittäin paitsi kääntää yksityiset huolet julkisiksi kysymyksiksi, myös yhteiskunnalliset huolet yksilöille merkityksellisiksi kysymyksiksi. Toinen Rosan esiin nostama haaste kriittiselle sosiologialle on toimiminen toivoa luovana, ei sitä lannistavana voimana. Meidän on helppo olla kriittisiä, kyynisiä ja epätoivoisia nykytilanteen edessä, mutta Rosan mukaan meidän tulee pystyä parempaan. Meidän ei tule menettää uskoa siihen, että toisenlainen tapa olla maailmassa on mahdollinen. Pitääksemme tämän uskon muutokseen elossa, meidän tulee yrittää kertoa, millainen tämä maailma voisi olla.

Sosiologian tehtäväksi voi näin nähdä toisin kuvittelemisen taidon. Jos maailma on toisin kuviteltavissa, se on myös toisin tehtävissä. Sosiologia kutsuu ajattelemaan toiseksi maailmaa jota ei vielä ole, mutta joka voisi olla.

Kirjallisuutta

- Alhainen, Kai 2016. *Dialogi demokratiassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Custódio, Leonardo 2017. *Favela Media Activism: Counterpublics for Human Rights in Brazil*. Lanham: Lexington Books.
- Kemppainen, Laura, Teemu Kemppainen, Jutta Reippainen, Suvi Salmenniemi ja Pia Vuolanto 2017. Use of complementary and alternative medicine in Europe: Health-related and sociodemographic determinants. *Scandinavian Journal of Public Health*. DOI: 10.1177/1403494817733869.
- Luhtakallio, Eeva ja Mustranta, Maria 2017. *Demokratia suomalaisessa lähtiössä*. Helsinki: Into-kustannus.
- Lisa McKenzie 2015. *Getting by: Estates, Class and Culture in Austerity Britain*. Bristol: Policy Press.
- Meretoja, Hanna 2018. *The Ethics of Storytelling: Narrative Hermeneutics, History, and the Possible*. Oxford: Oxford University Press.
- Mills, C. Wright 1959/2015. *Sosiologinen mielikuvitus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Pletsch, Carl 1981. The three worlds, or the division of social scientific labor, circa 1950–1975. *Comparative Studies in Society and History* 23: 565–90.
- Rosa, Hartmut 2017. Acceleration and Resonance. Interview with Hartmut Rosa by Bjørn Schiermer. E-Special issue “Four Generations of Critical Theory in Acta Sociologica”. *Acta Sociologica*. <http://journals.sagepub.com/page/asj/collections/virtual-special-issues/critical-theory>

SUVI SALMENNIEMI

Kirjoittaja on Turun yliopiston sosiologian professori.